

БИЗНЕС МУҲИТИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ АСОСИДА МИНТАКАНИ КОМПЛЕКС РИВОЖЛАНТИРИШ ОБЪЕКТИВ ЗАРУРАТИ

Жураев Хусан Атамуратович

Термиз иқтисодиёт ва сервис университети
Молия ва туризм кафедраси мудири и.ф.ф.д Phd

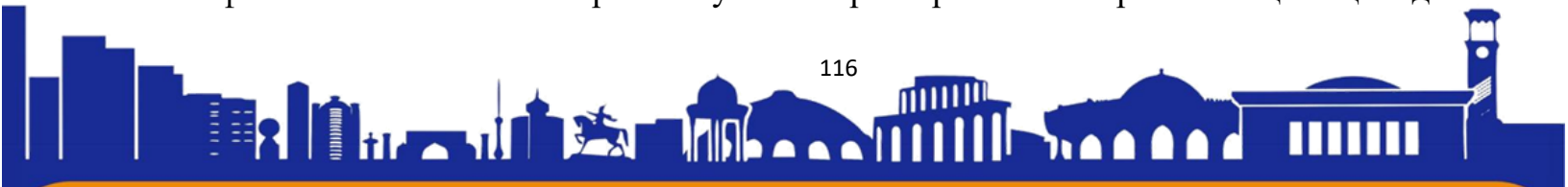
Толибжонова Шохиста Орифжон қизи

Термиз иқтисодиёт ва сервис университети 2- босқич
магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада мураккаблик тушунчаси гносеологик нуқтаи назардан таҳлил қилинади, мураккаблик (контекстли мураккаблик) ва мураккаблик (процессуал мураккаблик) ўртасидаги фарқ. Ушбу мақола ташкилий муҳитда мураккабликнинг ортиб боришининг баъзи ташкилий оқибатларини ўрганади, чунки менежмент мураккабликни уч хил даражада - ички, транзаксия муҳити ва контекстуал муҳитда енгиш керак. Муаллифлар мураккаблик талаблари нуқтаи назаридан бошқарув ваколатлари моделини таклиф қиладилар ва ушбу моделнинг ташкилий таълим ва ваколатларни шакллантириш жараёнлари учун баъзи оқибатларини кўриб чиқадилар.

Калит сўзлар: бизнес муҳит, тизим, иқтисодий тармоқлар, ресурслар, Минтақавий иқтисодий комплекс.

Бугунги кунда иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим йўналиши сифатида бизнес муҳитини фаоллаштириш бўлиб, уни асосида бизнес ёки бизнес муҳитини ривожлантириш ётади. Аслида, иқтисодий тармоқларга тегишли бизнес тизими тушунчаси “бизнес муҳити” тушунчасининг умумий жиҳатларини акс эттиради. Ушбу муҳит ҳар бир ҳудуд ёки минтақа шароитида ривожлантирилиши мумкин. Бизнес муҳитининг асосий мақсади бизнес фаолиятини амалга ошириш ва уни самарали ривожлантиришни тақозо қилади.

Бизнес муҳити тушунчаси иқтисодий категория сифатида бизнес фаолиятини амалга оширишнинг ўзгариб турадиган, хилма-хил ва кўп қисмли майдони, шакли ва кўриниши сифатида мустақил равишда ажралиб чиқди. Бизнес муҳити - ташкилотнинг ички ва ташқи муҳити, бизнес тизими бирлаштирилган ва ташкилий хатти-ҳаракатларини белгилайдиган тизим турлари тўпламидир¹.

Бизнес муҳити дейилганда, бизнеснинг барча турлари билан шуғулланувчи субъектларга ўз фойдасини кўпайтиришга қаратилган, ҳамма учун бир хил шарт-шароитлар яратилган эркин фаолиятни таъминлайдиган ҳолатнинг мавжудлиги тушунилади². Бизнес тизимини моделлаштириш ва ташкил этишга илмий ёндошиш бизнес маконига янада қулайроқ жойлаштириш учун унинг юқори ва пастки чегараларини ўрнатишни тақозо қилади. Ташкилотнинг ташқи муҳитда фазовий жойлашувининг асосчиси америкалик иқтисодчи Р.Коуз бўлиб, у “фирма табиати” (1937 й.) асарини ёзиб, унда иқтисодий ташкилот чегараларини иқтисодий алоқаларни ўрнатиш билан боғлиқ харажатлар билан асослаган³. Бизнес муҳити бизнес тизими таркибига кириб, ташқарига чиқади. Бизнес майдонининг ички қисми ташкилотнинг ички муҳитига ўхшайди. У функционал куйи тизимларнинг куйидаги тўпламини ифодалайди (1.1.1-расм):

¹ Манба: https://studme.org/359074/ekonomika/biznes_sreda_biznes_prostranstvo

² Очиллов И.С. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида самарадорликни ошириш йўллари. // Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Самарқанд: СамИИСИ, 2010. – 12-13 б.

³ Электронный ресурс: <http://analyticalschool.seinst.ru/milestones-of-economic-thought/VEHI2%20Coase.pdf>

1.1.1-расм. Бизнес муҳитидаги мавжуд тизимлар тўплами⁴

Бизнес майдонининг ташқи қисми кўп ўлчовли тизим бўлиб, қуйидаги бир нечта даражаларни ўз ичига олади:

- контрагент субъектлар (истеъмомчилар, етказиб берувчилар, мижозлар, пудратчилар, рақобатчилар, аутсорсерлар), яъни. бизнес тизимида турли хил шартномавий муносабатларга эга бўлганлар;
- бизнес тизимини ресурслар билан таъминлайдиган капитал, меҳнат, хизматлар, ахборот ва бошқалар бозорлари;
- ушбу бизнес тизими бошқарув объекти бўлган назорат органлари;
- бизнес тизими фаолиятида иштирок этадиган инфратузилма объектлари;
- бошқарувнинг ушбу сегментида мавжуд бўлган шартлар ва ўйин қоидалари;
- бизнес тизимининг имидж салоҳияти.

Бугунги кунда иқтисодиётнинг турли, яъни хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам тадбиркорликни ривожлантириш иқтисодиётни эркинлаштиришнинг асосий шарти ва омилидир. Бунга эришиш учун мамлакатимизда рақобат муҳити яратилган бўлиши лозим. Рақобат муҳити дейилганда, хўжалик юритувчи субъектлар, айниқса тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқий тенглигининг таъминланганлиги, табақаланмаган бир хил иқтисодий эркинликнинг жорий қилинганлиги, улар фаолиятига турли маъмурий давлат идоралари аралашуви бартараф этилишига қаратилган қонунлар ва меъёрий ҳужжатларнинг яратилганлиги ва улар амал қилинаётган ҳолат тушунилади⁵.

Ҳар қандай мамлакатнинг миллий иқтисодиётини шаклланишида уни ташкил этувчи минтақаларининг ахамияти катта. Бозор муносабатларига ўтиш, иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва эркинлаштириш, барқарор ривожлантиришга эришиш кўп жиҳатдан ана шу минтақалар, яъни мамлакатнинг турли ички қисмларининг салоҳият ва имкониятлари, фаоллигига боғлиқ.

⁴ Муаллиф ишланмаси

⁵ Очилов И.С. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида самарадорликни ошириш йўллари. // Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Самарқанд: СамИСИ, 2010. – 13 б.

Минтақавий иқтисодиётнинг комплекс ривожланиши мавжуд ихтисослашувга кўра иқтисодиётнинг барча тармоқларининг мақбул мутаносиб ривожланиши билан белгиланади. Ушбу комплекс ривожланиш ҳудудий нисбатлар, мақбул нисбатларни белгилаш ва сақлаш ўртасида қуйидаги йўналишлар орқали таъминлашни ўз ичига олади⁶:

- хизмат кўрсатиш тармоқлари;
- қазиб олиш ва қайта ишлаш;
- саноат ва қишлоқ хўжалиги;
- ишлаб чиқариш инфратузилмаси ва ижтимоий соҳа;

Минтақавий иқтисодиётнинг комплекс ривожланишини таъминлайдиган қуйидаги кўрсаткичлар ҳам мавжуд:

- минтақавий хўжалик фаолияти ҳажми;
- минтақавий ишлаб чиқариш ичидаги маҳсулот ҳажми;
- тармоқлараро фойдаланиш маҳсулотларининг улуши;
- минтақавий ресурслардан фойдаланиш даражаси;
- минтақа иқтисодиётининг тармоқ тузилиши.

Минтақавий иқтисодий комплекс асосида оддий ёки мураккаб саноат мажмуалари ривожланади. Оддий мажмуа параллел ихтисослашув тармоқларининг бирикмасидан иборат хизмат кўрсатиш соҳалари бўлса, мураккаб мажмуа эса тўғридан-тўғри алоқаларга эга бўлган вертикал ва горизонтал тармоқларнинг мавжудлигидир. Оддий мажмуани яратиш бу тежаш билан бирга келади, чунки ижтимоий қулай шароитлардан фойдаланиш асосида самарали ишлаб чиқариш ривожланади.

Минтақавий иқтисодий комплекс таркибида хизмат кўрсатишнинг барча тармоқлари учун умумий бўлган иқтисодиётни яратиш имконияти мавжуд. Мураккаб комплексларни шакллантиришда нефть-кимё саноатини қайта ишлаш тармоқларини бирлаштириш учун транспорт транспортини камайтириш, энергия алмашиш ва ўзига хос инвестицияларни камайтириш орқали тежаш лозим. Шу муносабат билан ушбу муаммони ҳал қилиш учун ҳудуднинг интенсив асосда комплекс ривожланишини таъминлашнинг объектив ижтимоий-иқтисодий,

⁶ Манба: <https://studfile.net/preview/849037/page:13/>

илмий-техникавий, ташкилий-бошқарув шартларини белгилаб олиш зарур. Бу бозорга хос бўлган ўзига хос талабларни қўядиган иқтисодий қонунларнинг мутлақо янги тури ва ҳаракат механизмини белгилайди. Янги иқтисодий муносабатлар - бозор муносабатларининг ривожига, хусусан, талаб ва таклиф, рақобат қонунлари, фойдани максималлаштириш ва бошқалар киради.

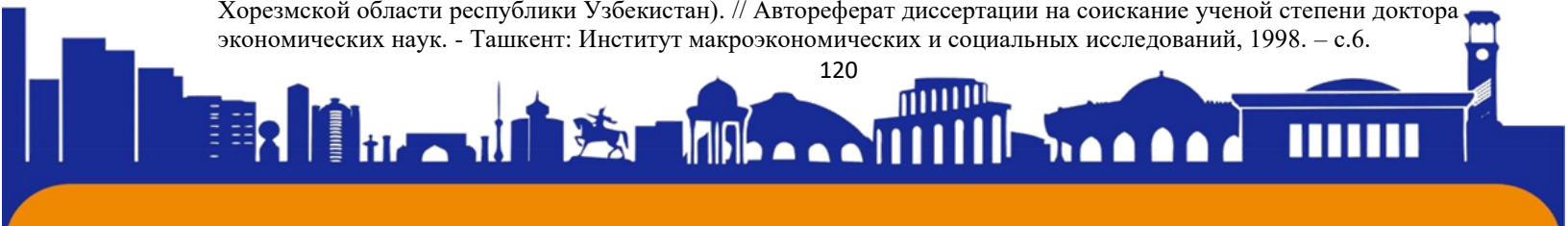
Минтақанинг ишлаб чиқарувчи кучларини комплекс ривожлантиришнинг моҳияти минтақавий ва миллий бозорларнинг маҳсулот ва хизматларга бўлган ўсиб бораётган эҳтиёжларини тўлиқ қондириш учун ҳудудий меҳнат тақсимотини чуқурлаштириш ва республика ишлаб чиқарувчи кучлар тизимига минтақанинг иқтисодий интеграциялашуви асосида ҳудудий ва тармоқ нисбатларини изчил ўзгартиришдан иборат⁷. Минтақанинг ривожланишининг мураккаблиги кўп қиррали ва мураккаб муаммо сифатида унинг асосий белгилари ва хусусиятларини аниқлашга асосланган чуқур тизимли ўрганишни талаб қилади. Бу эса иқтисодий қонуниятларнинг мазмуни ва йўналишини ва минтақани ривожлантириш хусусиятларини белгилайди. Бунда минтақанинг ички ва ташқи муҳити омиллари ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиши лозим.

Минтақавий бозорнинг реал нарх, ҳажм ва сифат кўрсаткичларида аниқлаштирилади. Бу эса унинг иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш йўналишлари, тузилиши ва кўламига қўйиладиган талабларини белгилайди. Шуларга асосан, минтақанинг ишлаб чиқарувчи кучларини ҳар томонлама ривожлантириш қуйидагиларни таъминлайди:

- мавжуд ишлаб чиқариш қувватларини самарали юклаш, тайёр маҳсулотларни ёпиқ ҳолда чиқариш билан ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш, экстенсив ва интензив усуллар орқали ривожлантириш;

- корхоналарни реконструкция қилиш ва техник қайта жиҳозлаш вазифаларини энг самарали ҳал этиш орқали миллий даромаднинг максимал ўсишига эришиш;

⁷ Рузметов Б. Комплексное развитие региона в условиях углубления экономических реформ (на примере Хорезмской области республики Узбекистан). // Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. - Ташкент: Институт макроэкономических и социальных исследований, 1998. – с.6.

- ҳудуд ҳудудларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни мувофиқлаштириш, ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг тармоқ ва ҳудудий шакллари имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш;

- хом ашё ва товарлар, қурилиш материаллари импорти ва экспорти, замонавий бозор инфратузилмасини яратиш ҳамда экологик вазиятни яхшилаш;

- ижтимоий муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш, яъни янги иш ўринлари, айниқса, қишлоқ жойларда ташкил этиш, цехлар, йирик корхоналар ва ишлаб чиқариш бирлашмалари филиаллари, халқ ҳунармандчилиги ва бошқаларни ташкил этиш орқали аҳолини оқилона иш билан таъминлаш ҳамда қишлоқнинг ижтимоий инфратузилмасини яхшилаш;

- аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш учун шарт-шароитлар яратиш ҳамда аҳоли фаровонлигини ошириш.

Тадқиқотлар натижасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодиётни барқарорлаштириш шароитида ҳудуднинг ишлаб чиқарувчи кучларини комплекс ривожлантириш бўйича илмий концепция ишлаб чиқилиши лозим. Жумладан, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодиётни барқарорлаштириш шароитида уларга эришишнинг асосий мақсадлари ва муҳим йўналишлари ва омиллари орқали уларни амалга оширишга ҳисса қўшиш лозим.

Умуман олганда, илмий адабиётларда аксарият ҳолатда минтақаларни анъанавий ижтимоий-иқтисодий ривожланишига эътибор берилган бўлиб, инновацион иқтисодиётни шакллантириш, комплекс ривожлантиришда ишбилармонлик муҳити самарадорлигини ошириш муаммолари етарлича тадқиқ этилмаган. Шу сабабли минтақа иқтисодиётини келажакда комплекс ривожланишига асос бўладиган тармоқларни аниқлаган ҳолда, уларда ишбилармонлик муҳитини ошириш механизмларини такомиллаштириш жуда долзарб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
2. Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги қонуни;

VOLUME-2, ISSUE-12

3. Ўзбекистон Республикасининг “Марказий банк тўғрисида”ги қонуни;
4. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг омонатларини ҳимоя қилиш кафолатлари тўғрисида”ги қонуни
банклар”;
5. Ўзбекистон Республикасининг “Банк сири тўғрисида”ги қонуни;
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қўшимча
банк хизматларидан фойдаланиш имкониятларини ошириш чора-
тадбирлари”; “Ҳаракатлар стратегияси
2017-2021”;
9. “2022-2026-йилларда Янги Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси”
10. Банк иши, И.О.Лаврушин, 1998 йил

